

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ СТВОРЕННЯ «ЗЕЛЕНИХ КЛАСТЕРІВ»

Г. М. Лозова,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
макро- та мікроекономіки,
lozova@univ.net.ua,

О. В. Чеберяко,

доктор історичних наук, кандидат економічних наук,
професор, доцент кафедри фінансів,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
cheberyako@ukr.net

В даній статті розглянуто поняття «зелений кластер», визначено причини появи нової форми взаємодії підприємств на ринку. Виявлено фактори, які мають найбільший вплив на розвиток зелених кластерів в регіоні, на основі аналізу діяльності вже існуючих зелених кластерів в країнах ЄС. В роботі автори пропонують заходи та інструменти для розвитку зелених кластерів в Україні.

Ключові слова: зелена економіка, зелені технології та інновації, зелений кластер, захист навколишнього середовища.

Відповідно до статті 16 Конституції України «забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України... є обов'язком держави», а статтею 50 Конституції України гарантується кожному громадянину: «право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [1]. Одним із перших законів нашої молодій держави був Закон України «Про охорону навколишнього

природного середовища», прийнятий Верховною Радою України 25 червня 1991 р. з метою організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.[2]. В 2011 році прийнято Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», оскільки проблема змін клімату та захисту навколишнього середовища є глобальною проблемою людства [3].

На сьогодні Україною ратифіковано 42 міжнародні угоди та конвенції у сфері захисту та охорони навколишнього середовища, природи, флори та фауни. Зокрема, Україна ратифікувала Конвенцію про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), Базельську конвенцію про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням, Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату; Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату тощо. Охорона навколишнього середовища та збереження довкілля є важливою складовою державної політики, необхідною умовою сталого розвитку України.

Проте в останні роки антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. В нашій країні, за оцінками фахівців, функціонують понад 20 000 потенційно небезпечних підприємств та інших об'єктів, аварії на кожному з яких можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру державного, регіонального, місцевого та об'єктового рівня. За даним Державної служби статистики України станом на 1 січня 2017 року загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях становив 12393 923 тис т. Тільки протягом 2016 року було утворено 295870 тис. т нових відходів, з яких утилізовано 84630 тис.

т, спалено ще 1106 тис. т., видалено, у спеціально відведені місця 157379 тис. т. [4]. Накопичувачі відходів займають понад 160 тис. гектарів земель. Криза забруднення та накопичення відходів з кожним роком лише загострюється, про що свідчить зокрема Львівська трагедія на сміттєзвалищі.

Через існування «провалів ринку» ринковий механізм не здатний самостійно розв'язати проблему охорони та захисту навколишнього та природного середовища. Тому, як наголошується у доповіді ООН, виникає необхідність у посиленні ролі держави і міждержавних органів, бізнесу та суспільства у створенні умов для розвитку нової «зеленої» економіки, «зелених» технологій та екологізації індустріальних галузей господарства [5].

Одним із механізмів реалізації «зеленої» економіки може бути формування зелених кластерів, що базуються на сучасних технологіях та інноваціях. Як показує світовий досвід, в основі концепції кластерного розвитку є об'єднання екологічних і енергетичних технологій з людськими технологіями та креативною індустрією, наукою, освітою на основі максимальної мобільності факторів виробництва.

Дослідженням розвитку «зеленої» економіки, зеленого бізнесу та зелених технологій займаються В. Базилевич, О. Балуєва, Б. Буркинський, Д. Вальтер, Т. Галушкіна, Т. Грицюк, В. Реутов, В. Харченко та інші. Проте проблема створення «зелених кластерів» в Україні є малодослідженою та потребує глибокого аналізу та вивчення.

Зелений кластер є складовою зеленої економіки, нового напрямку економічного розвитку, що з'явився 20 років тому та покликаний врятувати людство від екологічної кризи. Термін «зелена економіка» визначено Програмою Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) як економіка, орієнтована на поліпшення доб-

робу людства та соціальну рівність через істотне скорочення ризиків від зміни навколишнього середовища і нестачі екологічних ресурсів. Модель зеленої економіки пропонує урядам, бізнесу та громадянам перейти до розробки збалансованих шляхів розвитку, що включають сприяння інвестиціям у природний капітал (збільшення частки заповідних територій, посилення захисту лісів тощо), вирішення проблем енергетики та забезпечення екологічно чистими продуктами харчування, приділення уваги питанням використання земель та планування землекористування, оптимального розподілу обмежених ресурсів та покращення управління ресурсами. Модель «зеленої економіки» передбачає гармонійне поєднання економічних потреб суспільства з потребою постійного відновлення і збереження довкілля.

Що стосується визначення терміну зелений кластер, то вперше термін «кластер» було запропоновано Майклом Портером, і зміст його полягав у тому, що – це географічна група взаємозалежних компаній і асоційованих з ними інститутів в певній галузі, які пов'язані спільними цілями і доповнюють один одного. Сучасна економіка розвинених країн в значній мірі організована за кластерним принципом [6].

В економічній літературі єдиного визначення поняття «зелений кластер» не існує. Узагальнюючи існуючі наукові підходи та погляди «зелений кластер» трактується як:

- група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють в сфері екології, інновацій, науки та освіти безвідносно технологічної спеціалізації, які взаємодоповнюють один одного і сприяють розвитку як кожного елемента кластера, так і інноваційного потенціалу регіону в цілому;

- сукупність сконцентрованих підприємств, наукових, освітніх, громадських організацій, пов'язаних між собою

мережами співпраці в екологічній сфері з метою забезпечення максимально можливої ефективності і конкурентоспроможності;

- неформальне об'єднання зусиль різних організацій, в рамках якого відбувається передача нових знань, наукових відкриттів і винаходів, перетворюючи їх в продукти, що потрібні ринку;

- стійке партнерство взаємопов'язаних підприємств, установ, організацій, окремих осіб з переважаючим соціально-екологічним ефектом.

Зелені кластери створюються з метою, щоб зробити територію екологічно чистою та безпечною для проживання, об'єднати зелені технології у промисловій діяльності з наукою та освітою для досягнення синергетичного ефекту. Основними напрямками діяльності зелених кластерів є виготовлення екологічних товарів і послуг; організація та реалізація спільних програм; інвестиції у «зелене виробництво»; кластерні та міжкластерні ініціативи у сфері зелених технологій; обмін екотехнологіями; захист навколишнього середовища та переробка відходів, використання альтернативних джерел енергії як напрямку енергетичної модернізації та фактору довгострокової державної політики переходу до зеленої економіки.

В межах зеленого кластеру можуть об'єднуватися підприємства та організації різних галузей та сфер діяльності (промислові, будівельні, агропідприємства тощо), що об'єднані єдиною метою та завданнями, які передбачають зменшення екологічного навантаження на території, переробку відходів, ефективне використання природних ресурсів та боротьба із забрудненням територій. Хоча може складатися враження, що учасниками зеленого кластеру є на перший погляд «відмінними» підприємствами, проте вони мають єдину концепцію свого розвитку і пов'язані єдиним процесом, в якому кожен з них виконує певні функції. Ре-

зультомат діяльності учасників зеленого кластеру є нововведення та позитивні зрушення не тільки в сфері виробництва, а й в сфері менеджменту, маркетингу, соціальної роботи. Для створення зеленого кластеру недостатньо лише наявності певної кількості зацікавлених в цьому підприємств, потрібна наявність компетенцій, технічних можливостей, промислової інфраструктури і каналів зв'язку. Взаємовідносини між учасниками кластера є добровільними та особливими, розвиваються на основі співпраці та кооперації, одночасно між учасниками кластеру може виникати і конкуренція, що розширює можливості використання ключових компетенцій учасників для досягнення загального результату.

Зелені кластери можуть носити регіональний, місцевий або локальний характер. Одним із успішних прикладів реалізації регіонального зеленого кластеру на сьогоднішній день являється Green Tech Cluster, що розташований в Green Tech Valley (Долина зелених технологій) в центрі Європи, поблизу столиці Штирії – Граца (Австрія). В рамках кластера працюють сьогодні близько 200 компаній і науково-дослідних установ над чистими і зеленими технологіями майбутнього. В цілому в проекті Green Tech Valley задіяно більш ніж 20000 компаній у сфері екологічних та енергетичних технологій, людських технологій і креативній індустрії. З часткою НДКР 4,8 % Штирія (Австрія) є другим регіоном в Європі з інновацій. Тут розташовано 5 університетів, де навчається понад 40000 студентів, і провідних науково-дослідних центрів саме в сфері енергетики і екологічних технологій. Проживає 1,2 мільйона жителів. В 2016 році в кінцевому енергетичному споживанні 28 % припадало на відновлювану енергію (вітрова, сонячна енергія, гідравлічна енергія, використання біомаси), що фактично перевищує показники, які заплановано досягнути в ЄС у 2020 році. Завдяки застосуванню зелених технологій

та вторинній переробці рівень утилізації відходів складає 70 %, що є найкращим показником серед регіонів Європи. Іншим успішним прикладом є кластер Green Net Finland, який об'єднує досвід і ресурси фінських компаній, що займаються зеленими технологіями, наукові і освітні установи та органи державної влади. З 2001 року Green Net Finland реалізувала більше 50 проектів в області розвитку на національному та міжнародному рівнях. Метою проекту є створення проектів розвитку, спрямованих на економію енергії та ресурсів, формування ефективного низьковуглецевого міського середовища – SMART міст, просування фінських інновацій та зелених технологій, забезпечення зростання місцевого бізнесу [7]. Викликає інтерес проект зеленого кластеру на базі одного міста, запущений у Білорусії при підтримці Програми розвитку ООН у Білорусії та компанії EPAM SYSTEMS, MINSKI SMART CITY. І кількість таких проектів у світі в 2017-2020 роках буде зростати.

Узагальнюючи міжнародний досвід, для формування і розвитку зелених кластерів в Україні необхідно проведення наступних заходів та створення відповідних умов: здійснення попереднього економіко-екологічного аудиту території та розробка концепції формування та управління зеленим кластером; оцінка економічного потенціалу кластера і можливості формування попиту в інших регіонах на продукцію кластера; об'єднання зацікавлених у розвитку зелених технологій підприємств, на базі яких можуть бути апробовані і реалізовані проекти; формування системи контрактних відносин усіх учасників кластера з розподілом функцій, повноважень, компетенцій та відповідальності; наявність науково-дослідного центру та університетів, що забезпечували б фундаментальну наукову базу для розробки ідей та проектів учасників кластеру, здійснювали підготовку та перепідготовку кадрів для підприємств кластера.

Важлива роль відводиться державі у процесі створення зелених кластерів, що включає: цільову державну підтримку досліджень і розробок, пов'язаних зі створенням екологічно чистих технологій, запровадження субсидій та пільгового оподаткування екологічного виробництва та відповідне скасування пільг на ресурсомісткі виробництва; усунення торгових бар'єрів; створення умов для використання існуючої і побудови нової транспортно-логістичної системи взаємодії для всіх учасників кластеру та забезпечення співпраці великих підприємств з малим і середнім бізнесом; запровадження державної політики щодо формування попиту на екологічну продукцію підприємств кластера, а також створення умов щодо стимулювання збуту продукції як усередині кластеру, так і за його межами; формування передумов для об'єднання існуючих і потенційних кластерів в єдину систему, яка забезпечить розвиток зеленої економіки країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26 червня 1991 року № 1268-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

3. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року № 2818-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

4. Звіт Державної служби статистики України «Утворення та поводження з відходами по регіонах у 2016 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.ukrstat.gov.ua/>

5. Зелена економіка в системі стратегічних пріоритетів безпечного розвитку України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ech/2012_3-4/2012_03_04/9_11.pdf.

6. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран. – Альпина Бизнес Букс, 2016.

7. Офіційна сторінка Green Net Finland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gnf.fi/en/